

A TURIZMUS HELYZETE A HAZAI TUDOMÁNYOS UTÁNPÓTLÁS-NEVELÉS TÜKRÉBEN: VISSZA- ÉS ELŐRETEKINTÉS

POSITION OF THE TOURISM IN THE MIRROR OF THE PHD TRAINING IN HUNGARY: LOOKING BACK AND AHEAD

A világ különböző egyetemlein zajló doktori képzésekben megszülető és rangos folyóiratokban megjelenő eredmények kulcsfontosságú szerepet töltenek be abban, hogy a turizmustudománnyal kapcsolatos diskurzus nyugvópontonra jusson. Ugyan a magyarországi doktori iskolákhoz kötődő turizmusorientált kutatások hozadékának nemzetközi disszeminációja még gyermekcipőben jár, egyre több jel utal arra, hogy a tudományos utánpótlás-nevelés 1970-es évektől napjainkig terjedő időszaka a hazai turizmustudományban is ígéretes változásokat, reményteljes jövőképet vetít előre. A rendszerváltozást követő évek jelentős átalakulást hoztak a turisztikai felsőoktatásban is, gombamód megszorodtak a diplomát kínáló intézmények, a turizmusképzés az egyik legnépszerűbb irányná vált a továbbtanulni, önmagukat átképezni szándékozók körében. A boom a doktori képzést is elérte, mivel az érintett főiskolák, egyetemek gondozta turizmus szakok akkreditációjához elengedhetetlenné vált a tudományos fokozattal rendelkező oktatók biztosítása. A jelen, turizmus fókuszú tanulmány közel fél évszázadot felölelve tekinti át a magyarországi tudományos utánpótlás-nevelés vonatkozásait, szakaszolja és értékeli az egyes periódusokat, különös hangsúlyt fektet a 2008–2017 közötti évtizedre. A vizsgálat a hazai és a nemzetközi szakirodalom feldolgozásán túl alapvetően az MTA Könyvtárában elérhető kandidátusi értekezések, az Országos Doktori Tanács által működtetett doktori adatbázis és az MTMT-ben rögzített publikációk elemzésén alapul. A tanulmány átfogó képet ad a hazai tudományos utánpótlás-nevelés rendszerében turisztikai témájú disszertáció alapján fokozatot szerzettek akadémiai szférába való integrálásáról.

Kulcsszavak: PhD, kandidátus, doktori képzés, turizmus, tudománymetria

The results published by prestigious journals reflecting the achievements of PhD students pursuing their studies at the various universities of the world are crucial in settling the discourse on tourism as a science. Although the international dissemination of findings yielded by the tourism-oriented research of Hungarian doctoral schools is still in its infancy, the fact that several generations of such scientists have been brought up since the 1970s implies promising changes and a brighter future when it comes to the tourism sciences. The years following the political changeover brought about significant changes in the higher education of tourism as more institutions started offering a degree in tourism. In fact, tourism became one of the most popular subjects among both university students and persons seeking retraining. The boom reached professionals with a PhD degree as well since in order to have their tourism major accredited, it was indispensable for universities and colleges to employ lecturers with an academic degree. The present study describes the progress made in the education of tourism in Hungary over a period of nearly 50 years. It evaluates each subperiod, with specific emphasis on the decade between 2007-2018. The research is based on the analysis of national and international scholarly literature, the dissertations of PhD candidates available at the MTA library, in the database of the Hungarian Doctoral Council, as well as the publications uploaded to the MTMT database. The study provides a comprehensive overview of how PhD degree holders who were trained in the Hungarian system and wrote their dissertation on a tourism-related subject have integrated into the academic sphere.

Keywords: PhD, doctoral training, tourism, scientometrics, Hungary

Finanszírozás/Funding:

A szerző a tanulmány elkészítésével összefüggésben nem részesült pályázati vagy intézményi támogatásban.

Megjegyzés/Remark:

A tanulmány a szerző által a „Generációk a turizmusban” elnevezésű I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencián (Pécs, 2018.03.24.) „A magyarországi turizmusoktatás és -kutatás új keretei a tudományos utánpótlás-nevelés tükrében” címmel bemutatott, nem publikált, plenáris előadás anyagára épül.

Szerző/Author:

Dr. Michalkó Gábor, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem; tudományos tanácsadó, CSFK Földrajztudományi Intézet (gabor.michalko@uni-corvinus.hu)

A cikk beérkezett: 2019.04.14-én, javítva: 2019.08.21-én, elfogadva: 2019.08.21-én.

This article was received: 14.04.2019, revised: 21.08.2019, accepted: 21.08.2019.

A turizmus napjainkra a világgazdaság egyik meghatározó szegmensévé vált, közvetve a GDP 10%-át biztosítja, minden 11. munkahely kötődik hozzá (UNWTO, 2018). A nemzetközi turistaérkezések számában évről évre észlelhető növekedés minden várakozást felülmúl, a rekordok rekordokat döntenek, a 2018. évi 1,4 milliárdos mutató azonban már a vészharang megkondgatását irányozza elő. A turizmus fenntarthatóságát veszélyeztető jelenségek közül a nemkívánatos mértékű turizmus (overtourism) számos desztinációban hív életre a teherbíró-képesség megőrzését célzó intézkedéseket, és gerjeszt turistaellenes hangulatot (Papathanassis, 2017; Pinke-Sziva et al., 2019). A horizontálisan és vertikálisan egyaránt kiterjedő, folyamatosan növekvő volumenű és egyre változatosabb összetételű, motivációjú, magatartású kereslet igényeinek kielégítése kizárólag megfelelően képzett munkaerő alkalmazásával garantálható (Kovács & Kiss, 2018). Az úgynevezett totális turizmus korszakának turisztikai célterületei a versenyképességük megőrzését és erősítését többek között a humán erőforrás-menedzsment előtérbe helyezésével érhetik el, amely stratégia feltételezi az amúgy is gyakorlatorientált szakképzéssel és a felsőoktatással való együttműködés szorosabbra fűzését (Sziva, 2012; Michalkó & Rátz, 2019). A turisztikai tudásátadást végző szolgáltatók a piac munkaerővel kapcsolatos elvárásainak megismerésén és maradéktalan kielégítésén túlmenően a tudás termeléséért is felelősek, a képzési hierarchia csúcán állók pedig a képzők képzésében és az ahhoz szükséges tudományos eredmények előállításában is közreműködnek (Kovács, 2012). Thomas Cook, a leicester-i baptista misszionárius, a szervezett utazások alapítóatyja 1841-ben nem gondolta, hogy életművét a Föld legkülönbözőbb szegleteiben működő egyetemeken készített doktori (PhD) értekezések tucatjaiban fogják majd elemezni. A Leicester-től mindössze 11 mérföldre fekvő Loughborough-ban megrendezett antialkoholista rendezvényre 1 shillingért vásárolt Cook-kuponokért útra kelő párszáz „tömegturista” utódait ma egy világméretű, professzionális gépezet szolgálja ki, amelynek hatékony, ugyanakkor nem mindig zavartalan működését a tudomány univerzumában járatos kutatók szellemi muníciója segíti elő. A turizmuskutató kutatása, vagyis az utazással kapcsolatos folyamatok és jelenségek vizsgálata során született eredmények legkülönbözőbb szempontok szerinti metaelemzése mára népszerű tudományos problémává avanszált, a hazai és a nemzetközi szakirodalomban egyaránt találkozhatunk a témával foglalkozó munkákkal (Michalkó & Rátz, 2003; Tribe, 2018; Wijesinghe, 2019).

A sokoldalúan képzett turisztikai munkaerő utánpótlásának állami támogatással történő biztosítása Magyarországon is a turizmus húzóágazattá válásával párhuzamosan került a szakpolitika fősodrába (Aubert, 2000; Nemes, 2009). Amíg a rendszerváltozást megelőzően jóformán a Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola (ma Budapesti Gazdasági Egyetem) monopóliuma volt a diplomás szakemberek képzése, addig mára 16 felsőokta-

tási intézmény kínálja országszerte a turizmus-vendéglátás alapszak elvégzésének lehetőségét. Miközben Magyarországnak a turisztikai kínálat bővítésével és a szolgáltatások színvonal-emelésével eredményesen sikerült a nemzetközi áramlatokba becsatlakoznia, addig a lakosság jólétét növelő intézkedések révén a belföldi turizmus is megerősödött, ezen folyamatok eredményeként hazánk a világ turizmusiparának élmezőnyéhez tartozik (Michalkó, 2012). Annak ellenére, hogy a munkáltatók tradicionálisan panaszkodnak a hazai egyetemokről, főiskolákról kikerülő hallgatók képzésének hiányosságaira, a nemzetközi trendekhez igazodó rekordok eléréséhez a felsőoktatásból a munkaerőpiacra lépők inputjai is hozzájárulnak (Jandala, 1997, 2012; Michalkó et al., 2014). Igaz, mára a turizmusképzés egykori népszerűsége jelentősen visszaesett (2009-ben érte el a csúcst, amikor 10.699 fő volt a turizmus-vendéglátás alapszakra jelentkezők száma), egyes budapesti képzőhelyeken (Budapesti Corvinus Egyetem, Budapesti Gazdasági Egyetem) továbbra is túljelentkezés van¹. A képzést folytató intézményeknek a hallgatói létszámtól függetlenül is biztosítaniuk kell a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) által előírt minősítettséget, vagyis PhD-fokozattal rendelkező oktatógárdát, ami az elmúlt évtizedben rendkívüli élénkülést eredményezett a hazai tudományos utánpótlás-nevelésben. Amíg a rendszerváltozás előtt elvétve akadt turizmus témakörben kandidátusi (egyenértékű a PhD-val) értekezést benyújtó szakember, addig mára évente országszerte 8-10 turisztikai fókuszú disszertációt védenek meg. Mivel a bolognai folyamat következményeként a hazai PhD-képzést elérték a tömegesedés, erózió kiváltására alkalmas hullámai, a turizmus területén is megkerülhetetlen kérdéssé vált a minőség. Ugyan a magyarországi turisztikai felsőoktatást számos esetben vizsgálták már különféle megközelítések alapján (Aubert, 2000; Michalkó, 2002; Jandala, 2010), a doktori képzés komplex értékelésére mindeztáig nem került sor. Az Országos Doktori Tanács (ODT) adatbázisában² rögzített információk – azok korlátozott volta ellenére – lehetővé tették a 2008-2017 között turizmusorientált értekezés alapján PhD-fokozatot szerzett kutatók sokoldalú vizsgálatát, amely szempontok közül nemzetközi kitekinetésben is újdonságnak számít a témavezetés sajátosságainak feltárása.

A jelen, hiánypótló tanulmány először tesz kísérletet arra, hogy történeti áttekintést nyújtson a turizmusorientált tudományos utánpótlás-nevelés magyarországi helyzetéről, bemutassa a turizmus inter-, multi- és transzdiszciplinaritásából fakadó képzési sajátosságokat, rávilágítson a témavezetők kompetenciadeficitjéből fakadó következményekre, nyomon kövesse a PhD-fokozatot szerettek bekapcsolódását az akadémiai világba, különös tekintettel a kutatómunkájuk folytatására és témavezetővé válásuk folyamatára. A tanulmány legfőbb célkitűzése a bolognai folyamatba illeszkedő turizmusorientált PhD-képzés magyarországi anomáliáinak feltárása és a korrekciók alternatíváinak felvázolása.

¹ <https://www.felvi.hu/> Letöltve: 2019. február 02.

² (www.doktori.hu)

Elméleti háttér

A turisztikai tudás előállításának folyamatát számos, viszonylag jól kirajzolódó mérföldkő és vitatott paradigmaváltás jellemzi. Az egyetemi szintű turizmusképzés európai megteremtésében elvitathatatlan szerepe volt a svájci felsőoktatás két ikonikus személyiségének, *Walter Hunziker*nek és *Kurt Krapf*nek, akik igen jelentős elméleti munkásságukra alapozták a tudásközvetítés diplomaszerezéssel párosuló új lehetőségét (Markos & Kolacsek, 1961). Tankönyvük (Hunziker & Krapf, 1942) ma is alfája és ómegája a turizmustudományról szóló, elsősorban (kelet-)közép-európai diskurzusoknak (Aubert, 2006). Az ő tevékenységük révén látott 1946-ban napvilágot a szakma legrégebbi nemzetközi tudományos folyóirata, a *The Tourism Review*³, és alakult meg 1951-ben a turizmus tudományos szakértőinek máig aktív nemzetközi szervezete⁴. Tehát a XX. század '50-es éveitől a turizmus az akadémiai világ részévé vált, amelyet egyrészt a turizmus-specifikus tudományos lapok meginduló burjánzása⁵, másrészt a legkülönbözőbb orientációjú doktori iskolákban megszületett, turizmus tárgyú PhD-értekezések igazolnak (Tribe & Xiao, 2011; Weiler et al., 2012). Miközben a turizmus évtizedek óta megkérdőjelezhetetlenül rátért a tudományosság útjára, napjainkban is heves vita zajlik arról, hogy létezik-e turizmus-tudomány (Ritchie et al., 2008). A megismerés és a tudás kritikai kontextusába illesztett polémia mozgatórugója a *John Tribe* által megtestesített iskola azon axiómája, miszerint maga az a tény, hogy a kutatók az utazással összefüggő jelenségeket egységes nomenklatúra szerint írják le és a tudomány eszköztárának felhasználásával vizsgálják, a turizmust nem emeli a tudomány szentélyébe (Tribe, 2006; Xin et al., 2013). Tribe minden olyan törekvést, amely a turizmust az inter-, a multi- vagy a transzdiszciplinaritás köntösébe kíván öltöztetni, elutasítja (Leiper, 1981; Tribe, 2000). Véleménye szerint a turizmusnak olyan erős az üzleti szférához való kötődése, annyira markáns a változó piaci folyamatokhoz igazodó gyakorlati jellege, hogy az gátat szab az egységesítő teoretikus koncepció megfogalmazódásának. A turizmus-tanulmányok (tourism studies) ugyan hozzásegítenek a problémák megértéséhez és kezeléséhez, de a turizmus legfeljebb más tudományok vonatkozó ismereteit bekebelező „indiszciplína” mivoltában értelmezhető (Tribe, 1997). Az úgynevezett turisztikai tudás tehát nem más, mint kanonizált tudományoknak a turizmus jelenségével és folyamataival foglalkozó irányzatai, amelyek tantárgyasulása biztosítja a felsőoktatásban közvetített, a kutatások révén folyamatosan bővülő, a szakma sajátosságai miatt az élethossziglani tanulást lehetővé tevő, magas szintű ismereteket (Cuffy et al., 2012). A turizmusföldrajz, a turizmusmenedzsment, a turizmusmarketing, a turizmus-gazdaságtan, a turizmuspszichológia, a turiz-

musjog, a turizmusinformatika és még hosszan sorolhatnánk azokat az indiszciplinákat, amelyek napjainkban és feltehetően a jövőben is a formálódó (teoretizálódó) turizmustudomány alappilléreit fogják erősíteni (Kim & Jeong, 2018).

Akár tudományként, akár ismeretterületként tekintünk magára a turizmusra, a kutatóműhelyekben, kitüntetetten a tudományos utánpótlás-neveléssel foglalkozó doktori iskolákban elkészített PhD-értekezések elfogadásának legfőbb kritériuma az új vagy újszerű tudományos eredmények megléte és azok érvényességének alátámasztása (Pearce, 2005). A turisztikai tudás sajátosságainak doktori értekezésekben való megjelenését Jafari és Aaser (1988) már több mint három évtizede vizsgálta és a munkásságukat követő szerzők (Bao, 2002; Meyer-Arendt & Justice, 2002; Afifi, 2009, 2013; Huang, 2011; Weiler et al., 2012) az ő metodikai nyomdokaikon folytatták a turizmus tudományosítását megtestesítő dolgozatok értékelését. Jafari és Aaser (1988) amerikai és kanadai egyetemeken 1951 és 1986 között elkészített 157 darab, turizmusfókuszú doktori értekezés alapján megállapította, hogy a sporadikus kezdet után a '70-es, '80-as években folyamatosan növekedett az ilyen témájú munkák előfordulása, amelyek leginkább közgazdasági, antropológiai, földrajzi és rekreológiai színezetűek voltak. 1987 és 2000 között ugrásszerű növekedés volt tapasztalható az észak-amerikai kötődésű, turizmusorientált PhD-értekezések számában, a 377 doktori műtudományterületi beágyazódása is jelentősen kiszélesedett, a korábbiakhoz felzárkózott a neveléstudomány, a gazdálkodástudomány és a történelem is (Meyer-Arendt & Justice, 2002). Weiler et al. (2012) szélesebb angolszász perspektívában (USA, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland) végzett, időben is kiterjedtebb (1951–2010) kutatása megerősítette az exponenciális növekedés tényét, ugyanakkor rámutatott a gazdaságtudományi megközelítések visszaszorulására, továbbá új és újabb tudományok (például pszichológia, környezettudományok) előretörésére. Hasonló eredményre jutottak a legkülönbözőbb földrajzi relációban készített vizsgálatok, így Afifi (2009) egyiptomi kötődésű, illetve az Egyesült Királyságra és Írországra fókuszáló munkája (Afifi, 2013) és Huang (2011) kínai helyzetfeltáró elemzése. Bao (2002) Kínában végzett, kifejezetten a turizmusföldrajzra koncentrált kutatása megállapította, hogy ezen a szakterületen 1989-ben született meg az első doktori értekezés, amely – a nemzetközi előzményekhez hasonlóan – exponenciális növekedést indukált, a világ turizmusának élvonalába is felzárkózó országban a Kínai Tudományos Akadémián készítették a legtöbb turizmusföldrajzi tárgyú PhD-disszertációt.

A PhD-disszertációk vizsgálata, a turizmus tudományos identifikációján túlmenően, a doktori képzés – mint a felsőoktatás-pedagógia egyik kiemelt területe – minő-

³ Alapítás 1946, 2001-től *Tourism Review* néven az Emerald Kiadó gondozza, 2017-ben Scimago Q2 besorolású.

⁴ AIEST (Association Internationale D'Experts Scientifiques Du Tourisme), székhely: St. Gallen, Svájc.

⁵ A Scimago folyóirat-adatbázis ma 101 darab *Tourism, Leisure and Hospitality Management* kategóriába sorolt Q1-Q4-es lapot tart nyilván (letöltve 2019. március 15.).

ségének értékelése szempontjából is lényeges. Mint arra a fentiekben is utaltunk, a neveléstudományi kérdések viszonylag korán a turizmussal kapcsolatos doktori kutatások látókörébe kerültek, az eredmények volumenét mutatja, hogy 1988-tól a *Journal of Hospitality and Tourism Education*, illetve jogelődje⁶, 1992-től a *Journal of Hospitality, Leisure, Sports and Tourism Education*, 2001-től pedig a *Journal of Teaching in Travel & Tourism* rendszeresen közöl a doktori iskolák működésével kapcsolatos írásokat. A tudományos utánpótlás-nevelés minősége szempontjából számos, kulcsfontosságú probléma kerül napirendre a fenti és más, turisztikai tárgyú, illetve a turizmusnak is teret adó folyóiratokban. Ezek közül feltétlenül említést érdemel az iskolaválasztás szempontjainak mérlegelésére ható tényezők vizsgálata (Lee et al., 2012; Mulet-Forteza et al., 2018), a különféle hallgatói szegmensek eredményességének feltárása (Mak et al., 1999; Barnett et al., 2013), a doktori képzésben részt vevő hallgatók publikációs szokásainak értékelése (Carr & Hayes, 2017), a témavezetők hatékonyságának körül járása (Pansiri, 2009), a sikertelenül záródó képzések, a kudarcok okainak megismerése (Deale & Lee, 2017) és végül, de nem utolsósorban, a PhD-vel rendelkezők karrierútjának feltérképezése (Baum, 1998).

A módszer

A magyarországi tudományos utánpótlás-nevelés rendszeréről, annak működéséről, anomáliáiról, nemzetközi illeszkedéséről, az egyes tudományágak, -területek vagy éppen doktori iskolák képzési sajátosságairól számos értekezés született (Bazsa, 2002; Róna-Tas, 2003; Berács & Zsótér, 2013; Csernoch, 2014; Michalkó & Zsóka, 2016), de olyan vizsgálatra, amely egy konkrét ismeretterületre fókuszálva, komplex módon, időbeli visszatekintést is nyújtva tárná fel a doktorra válás folyamatának kulcs tényezőit, eddig nem került sor. Ebből kifolyólag a jelen, hiánypótló tanulmány eredményeihez vezető út kijelölésekor egyrészt építhettünk a korábbi munkák módszertanára, másrészt új, sok esetben innovatív metodikai megközelítéseket is alkalmazni kellett.

A hazai és a nemzetközi szakirodalom feldolgozására a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtárában elérhető online folyóirat-adatbázisokat (Elsevier, Wiley, Taylor stb.), valamint az MTA CSFK Földrajztudományi Intézetének gazdag szakkönyv- és folyóirat-gyűjteményét hasznosítottuk. A turizmus tudomány-rendszeri értékelését a Scimago (SJR) online folyóirat-adatbázisa alapján végeztük el. A jogszabályokat a Nemzeti Jogszabálytárból⁷ értük el.

Az elméleti háttér feltárásakor körvonalazódott, hogy a turizmusorientált disszertációk vizsgálatának módszertanához igen tekintélyes nemzetközi előzmények állnak rendelkezésre, ugyanakkor a magyarországi specifikumok, különösen a történeti visszatekintésből faka-

dó kihívások, valamint a témavezetők szerepének értékelése nem teszi lehetővé a metodikai arzenálok szimpla klónozását. Mindazonáltal két alapvető módszertani lépés átvételére került sor, az egyik a disszertációk bibliográfiai adatait megbízhatóan tartalmazó adatbázis(ok) elérése, a másik a disszertációk turizmusorientáltságát alátámasztó kulcsszavas keresés. Vizsgálatunkhoz hibrid módszertant alkalmaztunk, amelynek kvalitatív pillére egyrészt különféle adatbázisok szakértői és kritikai szemléletű szűrését, az információk rendezését, értékelését, másrészt az általunk összeállított adatbázisok egyszerű matematikai statisztikai módszerekkel történő kvantitatív elemzését jelentette (Horváth & Mitev, 2015; Neulinger, 2016).

Magyarországon 1993-ban vezették be az angolszász típusú doktori (PhD) fokozatszerzés lehetőségét, azonban az annak ekvivalens előzményeként értelmezhető, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) által 1950-től gondozott tudományos továbbképzési rendszer 2002-ig átfedésben volt az új szisztémával. A tudomány kandidátusa elnevezésű, a PhD-val jogszerűen⁸ egyenértékűvé tett tudományos fokozatot szerzettek teljes körű elektronikus adatbázisát az MTA Könyvtár „MTA kandidátusi és doktori disszertációk (1953)” elnevezésű katalógusából értük el. Tekintettel arra, hogy a magyarországi egyetemeken PhD-fokozatot szerzettek közhiteles adatbázisát a mai napig nem alakították ki, így az Országos Doktori Tanács (ODT) által működtetett elektronikus felületen elérhető információkat vettük alapul. Annak ellenére, hogy az ODT adatbázisa – serdülő kora ellenére – számos gyermekbetegséggel küzd, a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) eljárásaiban is hasznosításra kerül, ezért a rendszer létrehozását és stabilizációját követő tíz év (2008-2017) adataira már megbízható (véltetően teljes) információforrásként tekintettünk⁹. Adatbázisunkba tehát az 1953 és 2017 között született kandidátusi és PhD-értekezések kerültek be, előbbieket esetében a dolgozat címe és szerzője, utóbbiaknál – ezeken túlmenően – a témavezető neve, a tudományterület és az intézmény is szerepel. Amíg a vizsgálatban a kandidátusi értekezések teljes időtartamú adatbázisa a rendelkezésre állt, addig a PhD-értekezések esetében csupán 2008-tól lehetett érvényes eredményeket hozó elemzést folytatni, az 1993 és 2007 közötti időszak országos kitekintésben abszolúte szürke zónának minősül, erről kizárólag a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtárában elektronikus katalógusa segítségével igyekeztünk közelítő képet formálni. A turizmusorientált disszertációk kiszűrését két lépésben végeztük el, először a címükre vonatkozóan kulcsszavas keresésre került sor, amely a turizmus magyar nyelvű nomenklatúrájában használt kifejezéseket és azok szinonimáit vette csonkolással alapul (idegenfoglalom, szabadidő, szálloda, turista, utazás

⁶ Hospitality & Tourism Educator (1988-1996)

⁷ <https://www.njt.hu/>

⁸ 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról

⁹ Az ODT doktori adatbázis korlátja a disszertációk címének elgépelése a rendszerben való rögzítéskor.

stb.), ezt követően a találatokhoz tartozó témavezetőkre szűrtünk és az általuk irányított többi értekezésre vonatkozóan újra elvégeztük a kulcsszavas keresést (a kandidátusi értekezések adatbázisában nincsenek feltüntetve a témavezetők).

A vizsgálat komplexitása kizárólag a 2008-2017 között megvédett 96 darab, turizmusorientált PhD-értekezés esetében volt biztosítható. Ehhez az ODT doktori adatbázisán túlmenően az MTMT felületén elérhető publikációs adatokat, valamint az MTA köztestületi információit hasznosítottuk¹⁰. Az MTMT alapján feltártuk, hogy a doktori fokozatot szerzettek a védés évét követően milyen publikációs aktivitást mutatnak, továbbá tetten érhető-e a témavezetővel való társszerzőség. A témavezetők tudományos identifikációja a szakterületi kompetencia megállapítása érdekében volt kulcsfontosságú, ezt egyrészt az ODT doktori adatbázisában elérhető személyi adatlapokon feltüntetett kutatási terület, másrészt az MTA köztestületi információs oldalán szereplő kutatási témák alapján rekonstruáltuk.

Eredmények

Adalékok a turizmus tudományosságának megítéléséhez

A turizmus tudományos voltáról zajló, viszonylag szűk körű, meglehetősen teoretikus kontextusú szakmai diskurzus árnyalását elősegítendő megvizsgáltuk a nemzetközi tudományos közösség által széleskörűen elfogadott értékelési rendszert alkalmazó Scimago folyóirat-adatbázis turizmusorientált kiadványainak tématerületi és témakategóriai kötődését. A vizsgálat időpontjában¹¹ 101 darab *Tourism, Leisure and Hospitality Management* témakategóriájú folyóirat szerepel a Scimago adatbázisában (ebből 74 darab a Web of Science által is indexált), amelyek közül 91 db Q1–Q4 minősítéssel rendelkezik, 23 darab a Q1 kategóriába tartozó kiadvány. Annak érdekében, hogy a turizmus tudományos beágyazódásának sajátosságait értékelhessük, a legnagyobb presztízsű (Q1) turizmusorientált folyóiratok vonatkozásában feltártuk, hogy mely tématerületek és témakategóriák fogadják be saját szakmai környezetükbe a 23 kiadványt (1. táblázat).

1. táblázat A Scimago folyóiratlista *Tourism, Leisure and Hospitality Management* témakategóriájába sorolt, Q1-es minősítésű folyóiratok más témakategóriákban való megjelenése, 2017

Tématerület	Témakategória	Folyóirat*
Business, Management and Accounting	Strategy and Management	(1); (5); (7); (22)
	Business, Management and Accounting (miscellaneous)	(7)
	Management Information Systems	(14)
	Marketing	(14); (15); (18)
	Business and International Management	(15)
	Organizational Behavior and Human Resource Management	(15)
Arts and Humanities	Arts and Humanities (miscellaneous)	(23)
Social Sciences	Development	(1); (3); (16)
	Transportation	(1); (2)
	Geography, Planning and Development	(2); (6); (8); (10); (11); (12); (20); (23)
	Education	(4)
	Sociology and Political Science	(16)
	Urban Studies	(16); (23)
	Cultural Studies	(23)
Decision Sciences	Management Science and Operations Research	(15)
Health Professions	Sport Science	(15); (22)
Agricultural and Biological Sciences	Forestry	(10)
Environmental Science	Environmental Science (miscellaneous)	(10)
	Nature and Landscape Conservation	(11)

Forrás: <https://www.scimagojr.com/> (letöltve: 2019. február 05)

* A *Tourism, Leisure and Hospitality Management* témakategória Q1-es folyóiratai (rangsám): *Tourism Management* (1); *Journal of Travel Research* (2); *Annals of Tourism Research* (3); *Journal of Hospitality and Tourism Research* (4); *International Journal of Hospitality Management* (5); *Journal of Sustainable Tourism* (6); *Journal of Service Management* (7); *Current Issues in Tourism* (8); *International Journal of Contemporary Hospitality Management* (9); *Applied Geography* (10); *International Journal of Tourism Research* (11); *Tourism Geographies* (12); *Cornell Hospitality Quarterly* (13); *Journal of Hospitality Marketing and Management* (14); *Sport Management Review* (15); *Cities* (16); *Journal of Hospitality and Tourism Management* (17); *Journal of Travel and Tourism Marketing* (18); *Journal of Vacation Marketing* (19); *Leisure Studies* (20); *Tourism Management Perspectives* (21); *European Sport Management Quarterly* (22); *Space and Culture* (23).

¹⁰ Az MTMT korlátja, hogy nem minden tétel „Admin láttamozott”, tehát azok hitelessége nem feltétlenül garantált. Az MTA köztestületi adatbázis korlátja az elhunyt témavezetőkre vonatkozó egységes szerkezetű információk elérhetetlensége.

¹¹ Letöltve 2019. március 15.

A Scimago folyóirat-adatbázisban közzétett információk szerint a legmagasabb minősítettségű (Q1) turizmusorientált kiadványok 7 nagyobb tématerülethez, azon belül 19 témakategóriához tartoznak (az ezt bemutató 1. táblázatban és a szöveges elemzés során szándékosan az angol nyelvű megnevezést használjuk, nehogy a fordítás során a szaktudományos értékelést befolyásoló információk vesszenek el). A turizmus két markáns tématerületet ölel fel, az egyik a *Business, Management and Accounting*, a másik a *Social Sciences*. Előbbiben a *Strategy and Management* és a *Marketing*, utóbbiban a *Geography, Planning and Development* a legtöbb folyóiratot indexáló témakategória. A turizmus tudományos elismertségét és sokszínűségét reprezentáló 1. táblázat rámutat arra, hogy miközben alapvetően üzleti tudományként szemléljük a turizmust, addig a természet- és a társadalomtudományok közötti hidat képviselő geográfia is megkülönböztetett figyelemmel van írta, de az egészség- vagy a környezettudomány is magának vallhat egyes turizmusorientált folyóiratokat.

Turizmusorientált tudományos minősítések Magyarországon – a hosszú alapozás

A hőskor kandidátusai (1973-1998)

A magyarországi tudományos minősítés rendszere 1950 és 1993 között alapvetően a szovjet modellt követte, amelyben – az egyszerűsített eljárással megszerzett fokozatok kivételével – új tudományos eredményeket tartalmazó, bírálbizottság előtt megvédett értekezés alapján lehetett a tudomány kandidátusa címet elnyerni (Kozári, 2015)¹². Az MTA Könyvtára őrzi az 1953 után megvédett kandidátusi értekezéseket, így az online módon elérhető katalógusból viszonylag pontos kép rajzolható a turizmusorientált munkákról. A kandidátusi disszertációk mintegy fél évszázados történetében mindössze 11 turizmusorientált értekezés látott napvilágot, az elsőt 1973-ban, az akkor mindössze 34 éves közgazdász, Czeglédi József nyújtotta be, az utolsókat 1997-ben Gyuricza László és Michalkó Gábor. A megszerzett kandidátusi fokozatok alapvetően a közgazdaságtudományban¹³ és a földrajztudományban¹⁴ benyújtott értekezések alapján kerültek kiadásra, de született politika-¹⁵ és mezőgazdasági tudományi¹⁶ kötetű munka is. A turizmusorientált kandidátusi értekezések szinte fele-fele arányban kerültek benyújtásra a rendszerváltozás előtt, illetve azt követően, a turizmus szó azonban csak az 1990 után készített munkák címében bukkan fel, alapvetően azonban az idegenforgalom kifejezés a domináns. A vizsgált értekezések címe arra utal, hogy a magyarországi turizmustudomány hőskorában a turisztikai tudást korszerűen megújító, átfogó, már-már transzdiszciplináris monográfiák alapján lehetett a PhD-vel később egyenértékűvé tett tudományos fokozatot szerezni.

Az első PhD-s „nagy” generáció (1999–2007)

A tudomány kandidátusa fokozat kivezetése és a PhD bevezetése közötti átmeneti időszakban – bizonyos feltételek teljesítése mellett – ugyan lehetőség volt az egyetemi (kis) doktori címet PhD-vá felminősíteni, de erről nem áll rendelkezésre semmilyen központi adatbázis (mindazonáltal a szerzőnek nincs tudomása arról, hogy a turizmus témájában ilyen eljárásra sor került volna). A reguláris doktori képzéshez kötődő, turizmusorientált disszertációk alapján megszerzett PhD-fokozatok 1993 és 2007 közötti számbavétele csakugyan jelentős akadályokba ütközik, mivel bárki számára elérhető, szervezett módon épített és karbantartott, egységes adatbázis erre az időszakra sem létezik. Ebből a tényből kiindulva pilot jelleggel kísérletet tettünk arra, hogy az egyik legintenzívebb doktori képzést folytatott műhelyben, a Budapesti Corvinus Egyetem jogelőd intézményeiben megvédett PhD-disszertációkat vegyük górcső alá. A doktori képzés adminisztrációját végző hivatal réges-régen az egyetem levéltárának mélyére helyezte a vizsgált időszak iratanyagát, egyedül a doktori anyakönyv áll rendelkezésre, abban azonban nem tartják nyilván a megvédett értekezések címét. Így a könyvtári katalógus maradt az egyetlen járható út a turizmusorientált PhD-értekezések megismerésére. Az Egyetemi Könyvtárban külön állományba (Corvinus Doktori Disszertációk) rendezetten kereshetők a PhD-fokozat megszerzése érdekében készített munkák, azonban itt csak az elektronikusan is feltöltöttek értekezések el. 1999-es dátummal szerepel Rátz Tamara és Puczko László, Gazdálkodástani Doktori Iskolához benyújtott értekezése, 2007-es Szöllős Péter Szociológia Doktori Iskolához kötődő munkája. Tekintve, hogy a jelen tanulmány szerzőjének biztos tudomása volt arról, hogy ennél nagyobb számban védtek turizmusorientált PhD-értekezéseket a Budapesti Corvinus Egyetem jogelőd intézményeiben, így az általános, minden tételt tartalmazó katalóguson keresztül jutottunk el a „kapcsolódó cím” alatt rögzített „Ph.D. értekezések a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetemen” fülhöz, amely már bővebb keresést tett lehetővé. Így bukkantunk rá Jancsik András 2001-es PhD-értekezésének legfontosabb bibliográfiai adatait tartalmazó cédulára (amelyen azonban a doktori iskola neve nem szerepel, de vélhetően Gazdálkodástani kötődésű). Sajnos ez az adatbázis sem volt elegendő az első PhD-s generáció minden tagjának megismeréséhez, mert a mélyebb vizsgálat során kiderült, egy közismert turisztikai szakember 1999-ben kiadott PhD-fokozatát megalapozó disszertációjának nincs nyoma a Corvinus könyvtárában. A fenti pilot elemzés rávilágított arra, hogy az 1999–2007 között magyarországi egyetemeken benyújtott turizmusorientált PhD-értekezések teljes körű feltárása milyen módszertani nehézségekbe ütközik, ugyanakkor alátámasztásra került

¹² Annak ellenére, hogy az 1993. évi felsőoktatási törvény által bevezetésre került az egyetemek által adományozható PhD-fokozat, az MTA Doktori Tanácsa bizonyos feltételek megléte esetén egészen 1997-ig befogadott kandidátusi értekezéseket, ezekben az eljárásokban 2002-ben adták ki az utolsó tudomány kandidátusa fokozatot (Kozári Mónika, az MTA Doktori Tanács Titkársága szakmai tanácsadójának szíves szóbeli tájékoztatása alapján).

¹³ Czeglédi József (1973), Tasnádi József (1990), Jandala Csilla, Lengyel Márton (társ szerzős értekezés 1991), Juhász László (1991)

¹⁴ Szigeti Ernő (1974), Gertig Béla (1982), Kertész Ádám (1985), Gyuricza László (1997), Michalkó Gábor (1997)

¹⁵ Beszteri Béla (1983)

¹⁶ Balog Ágnes (1996)

az alcímben szereplő szakértői értékelés, miszerint a néhai Lengyel Márton fémjelzte „közgázos” műhelyből ebben az időszakban kerültek ki azok az oktatók-kutatók, akik napjaink turisztikai felsőoktatásának is meghatározó szakemberei.

Tömegesedő turizmus PhD-képzés Magyarországon (2008–2017)

A volumennövekedés intézményi és területi sajátosságai

Az ODT adatbázisa szerint 2008 és 2017 között Magyarországon 96 fő szerzett turizmusorientált értekezés alapján PhD-fokozatot, vagyis a hazai egyetemek évente átlagosan 9,6 esetben állítottak ki doktori oklevelet turizmus kontextusú kutatásra építő munka sikeres védését követően. Ez a szám az 1973 és 1997 között benyújtott 11 darab kandidátusi értekezés alapján számolt éves átlagos mutatóhoz (2,2) viszonyítva egyrészt nagyfokú érdeklődésre, másrészt tömegesedésre utal. Amíg 2008-ban 6 fő szerzett turizmusos értekezéssel PhD-fokozatot, addig 2016-ban már 14 fő, a tíz évre számolt trend meredekén növekvő. A kiadott oklevelek intézményi kötődését vizsgálva egyértelmű a Pécsi Tudományegyetem (36,5%) és a Szent István Egyetem (14,6%) dominanciája, amíg a dobogó legfelső fokain álló két egyetem együttvéve 51,1%-át adja a kibocsátásoknak, addig a mögöttük lévő tíz intézmény 48,9%-on osztozik. Ezzel összefüggésben a turizmusorientált értekezések nagyrészt a vidéki egyetemekhez kötődnek, a két fővárosi intézményben (Corvinus, ELTE) megvédett turizmusos PhD-disszertációk aránya (11,1%) meglehetősen szerény.

Vak vezet világtalant?

Vizsgálatunk szempontjából kulcsfontosságú problémaként merült fel a turizmus kontextusú kutatásokra épülő, az eltömegesedés jeleit mutató doktori képzések témavezetése. Mivel ilyen aspektusú megközelítést a korábban született nemzetközi munkák sem tartalmaztak, ezért módszertani hungarikumként az MTA köztestületi adatbázisában elérhető, a hivatal és maguk a témavezetők által megadott információkat vettük alapul. Egyrészt azt vizsgáltuk, hogy mi a

témavezetők tudományterületi identifikációja, vagyis melyik akadémiai tudományos bizottsághoz tartoznak, másrészt feltártuk, hogy a turizmus saját közlésük szerint a kutatási témáik közé tartozik-e vagy sem. A 2008 és 2017 közötti 96 sikeres fokozatszerzés mögött 50 témavezető állt, ami az ODT rendszerében 81,5¹⁷ témavezetés rögzítését eredményezte. 37,5 témavezetés esetében a témavezető a Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottsághoz volt köztestületi tagként regisztrálva, ezt 9,5 témavezetéssel a Gazdálkodástudományi Bizottság követte, a képzeletbeli dobogóra az Agrár-közgazdasági Tudományos Bizottság fért fel 7,5 témavezetéssel, a maradék 27 témavezetésen 19 különböző akadémiai szakterülethez tartozó témavezető osztozott. A vizsgált időszakban témavezetőként láthatóan a földrajztudomány jeles képviselői segítettek legintenzívebben a turizmusorientált PhD-értekezések elkészítését, ugyanakkor rendkívül széles az az akadémiai paletta, ahonnan a többi témavezető verbuválódott. Az a tény, hogy találkozhatunk az építészetet, az erdészetet, az operációkutatást vagy éppen a klinikai tudományokat művelő témavezetőkkel, egyrészt a turizmus multidiszciplinaritását (indiszciplína mivoltát) mutatja, másrészt rávilágít arra, hogy gyakorlatilag bármely diszciplína képviselőjére rá lehetett bízni egy turizmus kontextusú PhD-értekezés témavezetését. Ezt látszik megerősíteni az a tény, hogy az 50 témavezető 80%-ának a turizmus nem tartozik a kutatási témái közé, a maradék 20% többsége pedig társadalom-földrajzos.

Iskolateremtők

Egy évtized elegendő időtáv ahhoz, hogy viszonylag markánsan kirajzolódjanak azok a műhelyek, azok az iskolateremtő személyiségek, akik meghatározó szerepet játszanak (játsoztak) a turizmusorientált PhD-értekezések elkészülésében. A vizsgált időszakban az ötven témavezető 76%-nál mindössze 1 darab¹⁸ témavezetést regisztráltunk, vagyis a mintába került oktatók-kutatók jelentős többsége rendszeresen nem működik közre turizmus kontextusú értekezés irányításában.

A legintenzívebb témavezetők, a legtöbb sikeres témavezetést magukénak tudók közül kiemelendő Aubert

2. táblázat A turizmusorientált PhD-disszertációk legsikeresebb témavezetői, 2008–2017*

Név	MTA köztestületi tagság	Sikeres témavezetés száma
Aubert Antal	Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság	11
Szabó Géza	Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság	5
Dávid Lóránt	Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság	4,5
Michalkó Gábor	Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság	4,5
Tóth József	Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság	3,5
Gyuricza László	Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság	3
Pető Károly	Agrár-közgazdasági Tudományos Bizottság	2
Lehota József	Agrár-közgazdasági Tudományos Bizottság	2
Kuczi Tibor	Szociológiai Tudományos Bizottság	2
Rechnitzer János	Regionális Tudományok Bizottsága	1,5
Kocsondi József	Agrár-közgazdasági Tudományos Bizottság	1,5
Ablonczyné Mihályka Livia	Nyelvtudományi Bizottság	1,5

Forrás: MTA, ODT, * a táblázat az 1-nél több témavezetéssel rendelkezőket mutatja be

¹⁷ A rendszer engedi a fél (0,5) témavezetést is, így előfordul, hogy egyes védések mögött 2 témavezető áll, akik nem ugyanahhoz az akadémiai tudományos bizottsághoz tartoznak.

¹⁸ Mint az előbbieken már utaltunk rá, ez lehet két fél (0,5) is.

Antal (11), Szabó Géza (5), Dávid Lóránt és Michalkó Gábor (4,5-4,5) eddigi tevékenysége, akik kivétel nélkül társadalom-földrajzos akadémiai affiliációval rendelkeznek (2. táblázat). Az egynél több témavezetést ellátottak csoportjában találkozhatunk még agrárközgazdászokkal, szociológussal, regionális, valamint nyelvtudományi szakemberrel is. Megállapítható, hogy az egykor turizmusorientált kandidátusi fokozatot szerettek közül két oktató-kutató (Gyuricza László és Michalkó Gábor) is a legsikeresebb témavezetők között található, ugyanakkor az első „nagy” PhD-s generációból egyetlen olyan kolléga sincs, aki 2007–2018 között egynél több témavezetést látott volna el. Az iskolateremtésnek a mennyiségi mutatók mellett igen fontos kritériuma a témavezető és a PhD-hallgató közös publikációs aktivitása, amely a kutatói létre való sikeres szocializáció folyamatának is lényeges tényezője. Az MTMT és az ODT adatbázisa szerint a vizsgált időszak során a témavezetések 60%-ában az együttműködés egyáltalán nem eredményezett közös publikációt, 30%-ában csak a tudományos fokozat megszerzésének évéig (azt is beleértve) születtek a hallgató és a témavezető társszerzőségével tanulmányok. A társszerzős publikációkat eredményező együttműködés az esetek 74,4%-ában csak a védés évéig tartott. Példaértékű Aubert Antal, a Pécsi Tudományegyetem professzorának gyakorlata, aki a 2010-ben PhD-fokozatot szerzett Jónás-Berki Mónikával a védést megelőző és az azt követő időszakban 41 társszerzős publikációt jegyez.

Tudóslét

Tekintettel arra, hogy a doktori képzés legfontosabb feladata a tudományos utánpótlás-nevelés biztosítása, így kulcsfontosságú szerepe van a PhD-fokozatot szerzett hallgatók oktatói-kutatói pályán (az akadémiai szférában) történő megtartásának. Mivel jelenleg nem működik a tudományos pályakövetés rendszere, ezért az MTMT-ben fellelhető publikációs aktivitás és az MTA köztestületi adatbázisa alapján tudjuk értékelni a PhD-oklevél megszerzését követő időszakot. A turizmusorientált PhD-értekezés alapján 2008 és 2017 között tudományos fokozatot szerettek 75%-a nem lépett be az MTA köztestületébe. A köztestületi taggá váló 24 turizmusos doktorált közül 11 fő a Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság, 4 fő a Gazdálkodástudományi Bizottság égisze alatt tevékenykedik. Ennél sokkal kedvezőbb mutatókkal találkozhatunk az MTMT aktivitás vonatkozásában, amelyhez hozzájárul, hogy a köztestületi tagság önkéntes, azonban az MTMT karbantartása a fokozatszerzést követő karrierpálya megkerülhetetlen eleme. Az adatbázis létrehozásának időpontjában¹⁹ a vizsgálatba vont turizmusos doktoráltak 67%-a a védést követő évtől folyamatosan rögzítette publikációinak bibliográfiáját az MTMT-ben, 16%-a legfeljebb hat évig volt e tekintetben aktív, 17%-a egyáltalán nem jelzett publikációt a védést követően, illetve nem is rendelkezik MTMT-felülettel. A tudóslét egyik attribútuma a kutatási eredményeket tükröző publikációk száma és azok minősége, így az MTMT-adatbázisukat karbantartók

munkássága viszonylag jól mérhető. A PhD-fokozat megszerzésétől eltelt idő fordítottan arányos az MTMT-ben rögzített publikációk számával, minél régebben doktorált valaki, annál több tudományos közleménnyel rendelkezik. A nemzetközi szakfolyóiratokban megjelent publikációkra azonban nem igaz a fenti axióma, mert annak száma a vizsgált időszakban viszonylag kiegyenlített, inkább az utóbbi években doktoráltak esetében észlelhető magasabb aktivitás (ennek hátterében többek között a felsőoktatási intézmények nemzetköziesedése húzóerő). A 2008 és 2017 között turizmusorientált PhD-értekezés alapján fokozatot szerettek és az MTMT-adatbázisukat folyamatosan karbantartók 26,6%-a nem rendelkezik nemzetközi szakfolyóiratban megjelent tudományos közleménnyel, 32,8%-uk nevéhez pedig mindössze egy darab ilyen publikáció kötődik.

Új generáció születik

A pedagógus pálya egyik örömteli momentumja, amikor a tanítvány kollégává válik. Az eredményesen záruló doktori képzést követően is megnyílik a lehetőség arra, hogy az egykori PhD-hallgató volt témavezetőjének munkatársává avanszájon és akár ugyanabban, akár egy másik intézményben folytatódjék az együttműködés. A turizmusorientált PhD-értekezés alapján fokozatot szeretteknek a felsőoktatásba, azon belül a doktori képzésbe történő bekapcsolódását az ODT adatbázisa mellett az egyes intézményi honlapokon szereplő információk alapján vizsgálhatjuk (utóbbit nyilván csak bizonyos korlátok tudomásul vételével). A vizsgált időszakon belül doktoráltaknak a 68%-ával kapcsolatban nem találtunk arra utaló információt, hogy jelen lennének a turisztikai felsőoktatásban, 32%-uk az anyaintézmény, illetve más magyarországi egyetem, főiskola munkatársa. A Pannon Egyetem alkalmazza legnagyobb arányban (10 végzetből 5 fő) az ott doktorált turizmusosokat, a befogadó intézmények között a Budapesti Gazdasági Egyetem (4 fő), a Budapesti Metropolitan Egyetem és a Pannon Egyetem (3-3 fő) említendő. A Pécsi Tudományegyetemen fokozatot szerzett 35 fő közül mindössze 1 fő került az intézményben alkalmazásra, azonban 7 fő más egyetem, főiskola oktatója, kutatója. A doktori képzésbe a végzetek mindössze 14%-a kapcsolódott be, 8 fő témavezetői, 5 fő témakiírói, oktatói minőségében. A témavezetővé válás átlagos kivárási ideje 4,2 év, vagyis a fokozatszerzést követően ennyi idő telt el, amíg a mintában szereplőket az illetékes doktori iskola hivatalosan kinevezte a doktoranduszok munkájának irányítására. A már több kontextusban is említett Aubert Antal rendelkezik a legtöbb (3 fő) olyan, turizmusból doktorálttal, akik maguk is témavezetővé váltak, igaz, a viszonylag rövid időszak nem tette lehetővé, hogy a mester egykori doktoranduszainak tanítványait is a fokozatot szerettek között említhessük.

Következtetések

A turisztikai felsőoktatás humán erőforrásának biztosítása és a turizmus-vendéglátás alapképzési, valamint a turizmus-menedzsment mesterszak akkreditációs elvárásainak teljesítése az elkövetkezendőkben is ösztönzőleg

¹⁹ 2018. február 12.

fog hatni a turizmus fókuszú doktori képzésre. A prognosztizálható újabb szakindítások és a PhD-fokozattal nem rendelkező mesteroktatók, óraadók, tanácsadók, a gyakorlat legkülönbözőbb területein dolgozó szakemberek doktori képzésbe történő becsatornázása tovább növelheti a turizmusorientált doktori értekezések elkészítéséhez szükséges ismeretek közvetítése, illetve az abban közreműködők iránti igényt. Mindezen folyamatok egy olyan támogató szakpolitikai környezetben zajlanak, amelyben a turizmusfejlesztés és a tudományos utánpótlás-nevelés bővítése egyaránt prioritást élvez. A 2008 és 2017 között turizmusorientált doktori értekezés alapján PhD-fokozatot szerzettek vizsgálata során feltárt anomáliák orvoslása megkerülhetetlen feladat. A doktori képzésben közreműködő intézményeknek

- egyrészt ösztönözni kell, hogy a végezettek:
 - a turisztikai felsőoktatásban helyezkedjenek el,
 - bekapcsolódjanak az akadémiai közéletbe, az MTA köztestületi tagjává váljanak,
 - megőrizzék publikációs aktivitásukat, azt a nemzetközi dimenzióban erősítsék,
 - idővel maguk is témavezetővé váljanak,
- másrészt törekedni kell arra, hogy a témavezetők:
 - nagyobb arányban kerüljenek ki a gazdaságtudományokat képviselők közül,
 - intenzívebben kapcsolódjanak be turisztikai témájú kutatásokba,
 - növeljék a doktoranduszokkal társszerzős publikációjuk volumenét.

Annak érdekében, hogy a turizmusorientált tudományos utánpótlás-nevelésben 2008 óta észlelt kedvezőtlen trendek mihamarabb módosuljanak, a fenti pontok többségében érdemi változásoknak kell bekövetkeznie. Erre elsősorban az érintett doktori iskolákon belüli szemléletváltás, szervezeti, személyi megújulás, nemzetköziesedés, másodsorban a tanszékekkel, intézetekkel, karokkal, az akadémiai szféra különböző műhelyeivel és az üzleti világgal való szorosabb kutatási együttműködés révén kerülhet sor.

A tanulmányban azonosított problémák mielőbbi kezelésén túlmenően a magyarországi turizmusorientált doktori képzés minőségének jövőbeli fejlesztését szolgálja egyrészt egy átfogó kvalitatív vizsgálat, másrészt a tárgyaltak nemzetközi relációjú monitorozása. Az érintett hazai doktori iskolák vezetőire, a témavezetőkre, a fokozatot szerzettekre, valamint a tágabb akadémiai és szakmai irányítási környezetre kiterjedő vizsgálat fókuszába alapvetően a képzések versenyképességének erősítése, a végzetek kiválóságának fokozása kerülne. Ezzel párhuzamosan a témavezetés korábban kevesebb hangsúlyt kapó kérdéskörét (különösen a kompetencia és a hallgatókkal való kooperáció), valamint a turizmuskutatói életpálya sajátosságait nemzetközi összehasonlításban célszerű feltárni. A jövőbeli vizsgálatok várható eredményei lehetőséget teremtenek arra, hogy a komplex magyarországi helyzetkép legalább közép-európai kontextusba helyezett felvázolásával árnyaltabbá válhasson a turizmustudomány megítélése.

Az itt közölt megállapítások a hazai gazdálkodástudományi felsőoktatás korifeusainak látókörbővítését is szolgálják, mindazon tudománymenedzseréit, akiknek döntései, döntés-előkészítő lépései befolyást gyakorolhatnak a doktori képzésre. A tudomány világában létrejövő új eredmények ma már természetes módon épülnek be az üzleti élet mindennapjaiba, a doktoranduszok, a hivatásszerűen kutató új generáció tagjai képesek a legfrissebb szemmel és fejjel gondolkodva kreatív, innovatív meglátásokkal segíteni akár a profitorientált, akár a nonprofit szférát. A GDP közel 10%-át adó turizmusipar nemcsak az alap- és mesterképzésben végzetteknek kínál elhelyezkedési lehetőséget, hanem egyre nagyobb igény jelentkezik a fejlesztés, tanácsadás, igazgatás területén is kutatásokat végző és irányító szakemberekre. A turisztikai ágazat versenyképességének a fenntarthatóságot szem előtt tartó erősítésében való aktív közreműködés a magyarországi doktori iskolákban tudományos fokozatot szerzettek számára is kihívásokkal teli terep. A turizmustudomány fejlődésének továbbra is egyik kulcsfontosságú kérdése a gyakorlat diszciplína-teremtő teoretizálhatósága, a jelen tanulmányban feltárt eredmények ezt a célt szolgálják.

Felhasznált irodalom

- Affi, G. (2009). Tourism as the subject of doctoral theses in Egypt, 1975–2008. *Anatolia*, 20(2), 387–400. <https://doi.org/10.1080/13032917.2009.10518916>
- Affi, G. (2013). A survey of doctoral theses accepted by universities in the United Kingdom and Ireland for studies related to tourism, 2000–2009. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 25(1), p. 29–39. <https://doi.org/10.1080/10963758.2013.777587>
- Aubert A. (2000). A turizmusoktatás- és kutatás tartalmi kérdései a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában. In Dövényi, Z. (szerk.), *Alföld és nagyvilág: Tanulmányok Tóth Józsefnek* (pp. 9–16). Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- Aubert A. (2006). A turizmusföldrajz rendszertani helye és főbb kérdései a földrajztudományban. A turizmusföldrajz elméleti alapjaihoz. *Földrajzi Értesítő*, 55(3–4), 333–354.
- Bao, J. (2002). Tourism geography as the subject of doctoral dissertations in China, 1989–2000. *Tourism Geographies*, 4(2), 148–152. <https://doi.org/10.1080/14616680210124918>
- Barnett, J., Cropley, B., Hanton, S., & Fleming, S. (2013). Taking the plunge. Reflections on the decision to register for a doctorate. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 13, 123–131. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2013.08.001>
- Baum, T. (1998). Mature doctoral candidates: the case in hospitality education. *Tourism Management*, 19(5), 463–474.
- Bazsa Gy. (2002). Gondolatok a doktori (PhD) fokozatszerzés tapasztalatairól. *Magyar Tudomány*, 5, 648–652.
- Berács J. & Zsótér B. (2013). Doktori iskolák összehasonlító értékelése törzstagjaik tudományos tevékenysége alapján. *Magyar Tudomány*, 2, 176–189.

- Carr, N. & Hayes, S. (2017a). A comparison of tourism PhD Students' publication records and university of study. *Tourism Management Perspectives*, 23, 151-153. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.06.005>
- Carr, N. & Hayes, S. (2017b). An analysis of tourism PhD students' publication records against the background of "publish or perish". *Anatolia*, 28(2), 276-278. <https://doi.org/10.1080/13032917.2017.1306715>
- Cuffy, V., Tribe, J., & Airey, D. (2012). Lifelong learning for tourism. *Annals of Tourism Research*, 39(3), 1402-1424. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.02.007>
- Csernoch L. (2014). Új horizont a doktori képzésben. *Debreceni Szemle*, 1, 66-72.
- Deale, C. & Lee, S. (2017). The politics, satisfaction, loyalty, and success of Ph.D. students in hospitality and tourism. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 17(1), 1-16. <https://doi.org/10.1080/15313220.2016.1222892>
- Horváth D. & Mitev A. (2015). *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó.
- Huang, S. (2011). Tourism as the subject of China's doctoral dissertations. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 316-319. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.08.005>
- Hunziker, W. & Krapf, K. (1942). *Grundriß der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre*. Zürich.
- Jafari, J. & Aaser, D. (1988). Tourism as the subject of doctoral dissertation. *Annals of Tourism Research*, 15, 407-429.
- Jandala Cs. (2012). A felsőfokú képzés és a vállalati szektor igényeinek összhangja a nemzetközi és a hazai gyakorlatban. In Jandala, Cs. (szerk.), *Acta Periodica: A Magyar Tudomány Ünnepe 2011* (pp. 20-29). Budapest, Tatabánya: EDUTUS Főiskola.
- Jandala, Cs. (1997). Education – as a quality factor of tourism. *Tourism Review*, 52(4), 18-21.
- Jandala, Cs. (2010). A turisztikai felsőoktatás helyzete és kérdőjelei 2010-ben Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 14(3), 72-76.
- Kim, H. & Jeong, M. (2018). Research on hospitality and tourism education: Now and future. *Tourism Management Perspectives*, 25, 119-122. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.11.025>
- Kovács E. & Kiss K. (2018). *Turisztikai trendek*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kováts G. (2012). A tudományterületi sajátosságok következményei a kutatásban, az oktatásban és a felsőoktatási intézmények vezetésében. *Vezetéstudomány*, 43(7-8), 2-17.
- Kozári M. (2015). A tudományos minősítés rendszere Magyarországon az 1940-es évek végétől 1960-ig, az új minősítési rendszer stabilizálódásáig. *Múltunk*, 2, 148-198.
- Lee, K., Yuan, J., Hwang, J., & Kim, H. (2012). Doctoral students' selection intention in Hospitality and Tourism Management (HTM) programs in the United States. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 11(2), 140-150. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2012.03.001>
- Leiper, N. (1981). Towards a cohesive curriculum in tourism: The case for a distinct discipline. *Annals of Tourism Research*, 7, 69-84.
- Mak, J., Jamieson, L., & McLean, D. (1999). A statistical profile of doctoral students in recreation, park, tourism and leisure studies. *SCHOLE: A Journal of Leisure Studies and Recreation Education*, 14(1), 105-121. <https://doi.org/10.1080/1937156X.1999.11949443>
- Markos B. & Kolacsek A. (1961). *Idegenforgalom*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Meyer-Arendt, K. & Justice, C. (2002). Tourism as the subject of North American doctoral dissertations, 1987–2000. *Annals of Tourism Research*, 29(4), 1171-1174.
- Michalkó G. & Rátz T. (2003). A sátorverésen túl: A turizmustudomány magyarországi állapotairól. *Magyar Tudomány*, 48(6), 747-757.
- Michalkó G., Jancsik A., & Kurucz G. (2014). Az innováció szerepe a hazai turisztikai felsőoktatás versenyképességének megőrzésében. *NTH Tudásmegosztás – Turizmus+ K+F+I és szakmai kitekintő*, 2, 3-6.
- Michalkó G. & Rátz T. (2019). Turizmus 3.0 – Támpontok a turizmustörténet legújabb korának megértéséhez. In Kátay, Á. – Michalkó, G. – Rátz, T. (szerk.), *Turizmus 3.0* (pp. 9-14). Orosháza – Budapest: Kodolányi János Egyetem – Magyar Földrajzi Társaság – MTA CSFK Földrajztudományi Intézet.
- Michalkó G. & Zsóka Á. (2016). Quo vadis, Gazdálkodástani Doktori Iskola? *Köz-Gazdaság*, 11(1), 187-202.
- Michalkó G. (2002). Turizmus: praxis vagy tudomány? – A turizmus tudománytani és felsőoktatási kérdései Magyarországon. In Aubert, A. (szerk.), *Kutatás a turizmusban: A turizmus aktuális kérdései Magyarországon* (pp. 84-96). Pécs: PTE TTK Földrajzi Intézet Turizmus Tanszék.
- Michalkó G. (2012). *Turizmológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Mulet-Forteza, C., Genovart-Balaguer, J., Mauleon-Mendez, E., & Merigó, J. (2018). A bibliometric research in the tourism, leisure and hospitality fields. *Journal of Business Research*, <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.12.002>
- Nemes A. (2009). Az állam szerepe a turizmusban. *Vezetéstudomány*, 40(5), 53-67.
- Neulinger Á. (2016). Több-módszertanú és vegyes módszertanú kutatások. *Vezetéstudomány*, 47, 63-66.
- Pansiri, J. (2009). Evolution of a doctoral thesis research topic and methodology. A personal experience. *Tourism Management*, 30, 83-89.
- Papathanassis, A. (2017). Over-tourism and anti-tourist sentiment: An exploratory analysis and discussion. *"Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series*, 17(2), 288-293.
- Pearce, Ph. (2005). History, practices and prospects for the PhD in tourism. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 4(3), p. 31-49. https://doi.org/10.1300/J172v04n03_02
- Pinke-Sziva, I., Smith, M., Olt, G., & Berezvai, Z. (2019). Overtourism and the night-time economy: a case study of Budapest". *International Journal of Tourism Cities*, 5(1), p. 1-16. <https://doi.org/10.1108/IJTC-04-2018-0028>
- Ritchie, B., Sheehan, L., & Timur, S. (2008). Tourism sciences or tourism studies? Implications for the design and content of tourism programming. *Téoros*, 27(1), 33-41.

- Róna Tas A. (2003). A magyar doktori iskolák helyzete és jövője. *Magyar Tudomány*, 10, 1298-1307.
- Sziva I. (2012). Versenyző együttműködés és a turisztikai desztinációk versenyképessége: "Hol volt, hol nem volt...?". *Vezetéstudomány*, 43(5), 52-60.
- Tribe, J. & Xiao, H. (2011). Developments in tourism social science. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 7-26. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.11.012>
- Tribe, J. (1997). The indiscipline of tourism. *Annals of Tourism Research*, 24(3), 638-657. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00020-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00020-0)
- Tribe, J. (2000). Indisciplined and unsubstantiated. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 809-813. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00122-X](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00122-X)
- Tribe, J. (2006). The truth about tourism. *Annals of Tourism Research*, 33(2), 360-381. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2005.11.001>
- Tribe, J. (2018). Creating and curating tourism knowledge. *Annals of Tourism Research*, 73(November), 14-25. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2018.08.004>
- UNWTO (2018). *Tourism highlights*. Madrid: UNWTO.
- Weiler, B., Moyle, B., & McLennan, C. (2012). Disciplines that influence tourism doctoral research: The United States, Canada, Australia and New Zealand. *Annals of Tourism Research*, 39(3), 1425-1445. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.02.009>
- Wijesinghe, S., Mura, P., & Culala, H. (2019). Eurocentrism, capitalism and tourism knowledge. *Tourism Management*, 70(February), 178-187. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.07.016>
- Xin, S., Tribe, J., & Chambers, D. (2013). Conceptual research in tourism. *Annals of Tourism Research*, 41, 66-88. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.12.003>